

”Pieniä murusia ja suuria unelmia!”

Kaupunkitutkimuksen uusia ja uusvanhoja pä navauksia

Laura Kolbe

Puhutaan kaupungista. Helsingin kantakaupungin ajankohtaisia suunnitelmia. Toimittajat Marja-Riitta Norri & Kirsi Leiman & Maija Kärkkäinen. Suomen rakennustaiteen museo. Helsinki 2001.

Kari Koskela: Huligaanit – katuelämä Sörkas- sa suurlakosta sisällissotaan. SKS 870. Helsinki, 2002

Jonathan Moorhouse: Helsinki. Empirekaupungin synty 1550-1850. SKS 946, Helsinki 2003

Henrik Lilius: Kaupan arkkitehtuuria suomalaisessa puukaupungissa. SKS 878, Helsinki 2003

Kaupunki kiinnostaa tänään sekä tutkimuskohteenä että elämisen paikkana, tilana. Suomen tieteen yleiskentässä tilanne on uusi. Kansallisen tutkimuksen yhteiskunnallinen painopiste on lähihistoriassa sijainnut muualla, keskittyen kansakunnan suuriin kohtalonkysymyksiin, maaseudun elinkelpoisuuteen ja yhteiskunnan rakenteisiin ja instituutioihin. Viime vuosikymmenen aikana tilanne on kuitenkin muuttunut. Kaupunkitutkimus on Suomessa vakiintunut ja määrällisesti myös laajentunut. Helsingin kaupungin, opetusministeriön ja Helsingin yliopiston tuella on toteutettu eri alojen kaupunkitutkimuksen professuureja ja uusia tieteellisiä seuroja, kuten Suomen Kaupunkitutkimuksen Seura, on perustettu. Myös monia kaupunkitutkimusohjelmia on aloitettu julkisen rahoituksen turvin.

Kaupunkitutkimuksen piiriin on tänään kasvamassa nuorten akateemista sukupolvea. Kaupunkeja tutkimalla etsitään vastauksia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin haasteisiin. Suomen urbanisoituminen jatkuu edelleen; yhä useammat elävät kaupunkimaisissa oloissa, tai ainakin taajamissa, joista monet ovat verkottuneet kansallisesti ja kansainvälisesti. Kaupunkikehitys on noussut avainsanaksi sekä aluepoliittisissa yleisohjelmissa (kuten Jussi-

Pekka Alasen metropolialuetta koskevassa selvityksessä) että globalisoituvan maailman talouspuheissa. Seudulliset, kansalliset ja kansainväliset vertailut edellyttävät tietoa kaupungeista. Pärjätäkseen kaupungit tarvitsevat myös tietoa omasta historiastaan. Menneisyys auttaa urbaani-imagon rakentamisessa.

Puhutaan kaupungista paljon ja yhdessä

Suomen rakennustaiteen museon julkaisema *Puhutaan kaupungista – Talking about the city* vastaa juuri tähän haasteeseen Helsingin osalta. Kirja dokumentoi nimensä mukaisesti Suomen pääkaupungin suunnittelusta käytyä keskustelua 2000-luvun alussa. Se liittyy museon ja kaupungin yhteiseen suureen näyttelysarjaan, jossa esiteltiin Helsingin keskeisten alueiden uudisrakentamissuunnitelmia. Keskusteluja kaupunkitilassa ja kaupunkitilasta kävivät arkkitehdit, virkamiehet ja poliitikot rakennustaiteen, taidehistorian ja yhdyskuntasuunnittelun tutkijoiden kanssa. Pohdittavaksi otettiin Kamppi–Töölönlahden alue ja Musiikkitalo sekä Ruoholahti.

Puhutaan kaupungista on varsin sekava, erilaisten aineistojen sirotelmakooste. Toisiinsa lomittuvat alueiden pienoishistoriikit ja vastapalkitut rakennussuunnitelmat, sanasta sanaan siteeratut asiantuntijahaastattelut ja vapaa- muotoiset kaupunkiesseeet, kirjallisuussitaatit ja keskustelupuheenvuorot – ja kaikki tämä vielä kahdella kielellä! Tyyllillistä sekavuutta lisää kieliosuuskien taiton ja kirjasintyyppien erillaisuus. Fragmentaarisuudessa ja moniäänisyydessä on myös oma viehätöksensä. Kirja jäänee spontaanina aikalaisdokumenttina ilmentämään ajoittain vilkkaaksi ja tunteenomaiseksi latautunutta kansalaiskeskustelua, jota professori Riitta Nikula kuvaa sanoilla ”pieniä murusia ja suuria unelmia”. Kiinnostavaa ja tärkeää on se, miten keskeisesti kaupunkitutkijat osallistuvat yhteiskunnallisesti ajankohtaiseen

mielipiteenvaihtoon.

Kaupunkitutkimus näkyy myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran viime vuosien julkaisu-toiminnassa. Jos seuran kirjasarjaan on uskomi- ta, kaupunki on lopullisesti noussut osaksi suomalaisuutta. SKS on toimittanut lukuisia kiinnostavia kaupunkikulttuuriin, elämäntapaan, rakentamiseen ja asumiseen liittyviä teoksia. Osa on toiminut myös tieteellisinä väitöskirjoina. Oman mainintansa ansaitsee SKS:n *Kirjailijan kaupunki* -sarja, jossa suomalaiset kirjailijat kertovat suhteestaan eurooppalaiseen kaupunkiin. Pariisin ja Tarton lisäksi on tätä kirjoitettaessa päästy jo Roomaan.

Kaupunki kuvissa ja suunnitelmissa

Englantilaissyntyisen, mutta vahvasti helsinkiläistyneen arkkitehti Jonathan Moorhousen *Helsinki*-kirjassa kävellään Helsingissä ja sen ympäristössä sekä paikannetaan empirekaupungin syntyä aina vuoteen 1850 asti. Kyseessä on Helsingin ja sen varhaisvuosien elämää ja suomalaisten nousevaa kansalliskulttuuria esittelevä kuvakirja. Kirjoittajan erilaisia kaupunkinäkömiä ja urbaaneja yksityiskohtia kuvaavat persoonalliset lyijykynäpiirustukset muodostavat huomattavan osan kokonaisuudesta. Lyhyet tekstiosuudet koostuvat pääosin aikaalaissitaateista. Matkailijan käteen hyvin sopiva painotuote on hieman vaikeahakuinen. Piirustusten yleissävy antaa koko teokselle jossain määrin harmahtavan, impressionistisen ilman. *Helsinki als eine Altstadt* -asetelma avautuu tarpeettoman historisoivana, vailla elävää kosketusta nykyaikaan.

Kaupunkikirjallisuuteen on luettava Museo- viraston juuri eläkkeelle jääneen pääjohtajan, professori Henrik Liliuksen pieni, mutta elegantisti toimitettu teos kaupan arkkitehtuurista suomalaisessa puukaupungissa. Kyseessä on teksti, joka aikoinaan oli osa Liliuksen Pekkatoria käsittelevää lisensiaatintyötä. Sitten se jäi julkaisematta lopullisessa väitöskirjassa. Nyt ”puotityyppiluku” on muutamin arkistotutkimuksiin perustuvien laajennuksien toimitettu kirjaseksi.

Miten tällaisen pöytälaatikkoon jääneen luvun muuttaminen tutkielmaksi onnistuu? Kokonaisuus toimii pelkistettynä versiona kohtalaisen hyvin, mutta herättää samalla monia uusia kysymyksiä. Lilius käy läpi suomalaisen kaupankäynnin arkkitehtuurihistoriaa ja esittelee alan keskeisiä ilmiötyyppejä. Kirjassa keskitytään merkantilistisiin ja agraareihin kauppa-kaupunkiin, vuosiin 1600–1868. Tälle

aikarajaukselle on monia syitä Ruotsin kuninkaanvallan ekspansioaikaan eli 1600-luvun toiselle neljännekselle sijoittui kaupunkien asema-avoittamisen tehovaihe. Näin tori ilmestyi kaupunkikaavoihin. Vuonna 1868 maakauppa vapautui. Samanaikainen teollinen liikkeelle- lähtö muutti perinteiset kaupankäyntitavat ja synnytti uudenlaista kaupankäynnin tilaa.

Aineisto on kirjassa jäsenneilty typologisesti, ei kronologisesti. Agraarin kauppakaupungin kauppatilat erottuivat omiksi rakennustyypeikseen, jotka pitkälti olivat talouslainsäädännön synnyttämiä. Niihin kuuluivat tapulikaupunkien tulli- ja pakkahuoneet, meri- ja maatulli- huoneet, tulliaita tulliportteineen sekä vaaka- huoneet. Lisäksi tulevat kaupungeissa olevat varsinaiset kaupankäynnin rakennustyyppit ja puodit, jotka sijaitsivat toreilla, markkinapaikoissa ja erillisissä kaupankäynnin tiloissa. Kirjassa esitellään myös päivittäiseen vähittäiskauppaan liittyviä tilapäisiä rakennuksia ja myyntimiljöitä, kuten toriporttiukkeja, koottavia ja siirrettäviä tori- ja kauppakojuja, aittoja ja erilaisia myyntialustoja katoksineen.

Arkkitehtuurianalyysiä edeltää lyhyt katsaus taloushistoriaan ja vähittäiskaupan kehittymiseen. Sitä täydentää analyysi torin merkityksestä kaupunkitilassa. Lilius operoi puhtaasti kansallisesta lähtökohdasta käsin; vertailua samanaikaiseen eurooppalaiseen kehitykseen ei juuri tehdä eikä emämaata Ruotsiakaan koskevaa aineistoa esitetä. Kokonaisuudesta muodostuu tietoisumainen peruskatsaus. Pääosaan nousevat päivittäisen vähittäiskaupan rakennustyyppit. Erityisen paljon huomiota saavat arkkitehtonisesti kiinnostavat toriportti- kit. Tästä rakennustyyppistä on muistuma jäljellä Turussa. Tyylikäs mustavalkoinen kuvitus täydentää hyvin tekstiä Asemakaavat ja valokuvat visualisoivat taitavasti tekstiä.

Liliuksen käyttämä kirjallisuus on pääosin 1900-luvun alkupuolelta. Sen jälkeen on ilmestynyt lukuisia paikallishistoriallisia tutkimuksia ja kiinnostavia kaupunkihistorioita, joiden anti jää hyödyntämättä. Nyt ilmestynyt teos päättyy 1800-luvun yhteiskunnallisiin murrosvuosiin, jolloin kivitalojen tulo kaupunkiin muutti kaupankäynnin edellytyksiä. Tähän Lilius vain viittaa ja päättää kuvauksen hieman töksähtelevästi. Kirjaa lukiessa huomaa myös kaipaavansa laajempaa kulttuurihistoriallista tutkimusta porvariston ja kauppiassäädyn merkityksestä. Nyt julkaistu teos tarjoaa yhden avaimenreiän eli kauppatalojen arkkitehtuurianalyysin. Se on toki hyvä alku, mutta jatkoa jää kaipaamaan.

Sörkan poikien sosiaalishistoriaa ja maskuliinisuutta

Kulttuurihistoriaa tarjoaa sen sijaan siirtymisen kauppiasporvariston maailmasta Sörkan huligaaneihin. Nuoremman polven lahjakkaan historian tutkija Kari Koskelan helsinkiläisiin katupoikiin suuntautunut innostus liittyi laajempaan kiinnostukseen stadilaisuutta ja erityisesti Helsingin slangia kohtaan. "Stadilaisuuteen" on perinteisesti liitetty aineksia kadonneen Sörkan elämästä. Samalla Koskela pääsee analysoimaan erästä mikrohistoriallista ryhmää, kaupunkilaista jengimuodostelmaa ja siihen liittyneitä elämäntapaa eli huliganismia, ruohonjuuritasolla.

Kiinnostuminen sakilaisuuden eli huliganismin historiasta on nähtävä pitkään muodissa olleeseen työväenliikkeen ja puolueuudostumisen historian vastavoimana. Kuten Koskela viittaa, perinteinen puoluepolitiikka on saanut väistyä elämäntapaan liittyvien kysymysten tieltä. Yksilöllistyminen on nostanut esiin kysymyksiä rahvaan elämästä poliittisten liikkeiden ulkopuolella. Koskela tutkii sakilaisuuteen liittyvää huliganismia vuosina 1905–1918, ja sijoittaa sen selkeään kaupunkimaantieteelliseen ja ajalliseen kontekstiinsa. Tuona aikana muodostui teollinen Helsinki. Se synnytti Sörnäisen työläiskaupunginosan, joka sosiaalisesti ja kulttuurisesti erottui muusta Helsingistä.

Huliganismi tässä tutkimuksessa liittyy toistuvasti Helsingin kaduilla esiintyviin järjestyshäiriöihin. Niihin syöllistyneet nuoret miehet joutuivat kahnauksiin virkavallan kanssa. Keskeisin poliisin arkistoihin liittyvä ongelma on se, että lähteisiin on jäänyt tietoja vain huliganismin ääripäistä. Katujen suurista, rauhallisimmista poikasakeista on tehtävä päätelmiä ryhmän näkyvämpien jäsenten kautta. Näkökulma vinoutuu, kun katujen sankareiden elämää on lähestyttävä poikkeuskäyttäytyjien eli nuorisorikollisiksi luokiteltujen kautta. Tutkimuksessa käytetään myös sanomalehdistöä, erityisesti Työmiestä, sekä arkistojen ja museoiden muistitietoaineistoja.

Vaikka tutkija toteaa jo heti alussa, että hän ei arvota huliganismia kaupunkikulttuurisena ilmiönä, näkyy työssä tietty sympatia katupoikien elämäntapaa kohtaan. Jonkin verran esitellään myös sakityttöjä ja sakilaispoikien suhtautumista naiseen, joskin varsinainen sukupuolinäkökulma peittyy kirjan yllä muuten vahvasti leijuvan testosteronin alle. Ansiokasta on myös lyhyt mutta sisällöllisesti toimiva katsaus eräisiin eurooppalaisiin suurkaupun-

keihin. Tässäkin kohdin näkyy suomalaishuliganismin "ajankohtaisuus". Kirjan pääluvuissa esitellään Sörkan katua poliittisena aseena, väkivaltaisen vetelehtimisen muotoja, sakilaisten suhdetta työväenliikkeeseen ja huliganismin yhteiskunnallista taustaa. Kirja päättyy sisällissotaan, josta muodostuu huliganismin yleisyhteiskunnallinen aallonharja.

Kuten Koskela osoittaa, huliganismi kohosi poliittiseksi ja sosiaaliseksi keskusteluteemaksi osana suomalaisen sivistyneistön kansankuvan murrosta. Yksi ongelma ilmiön hahmottamisessa oli käsitteellinen moninaisuus. Topeliaanis-runebergiläinen kuva rahvaasta mureni nopeasti 1900-luvun alussa poliittisen liikehdinnän saatua uusia, kollektiivisia ja väkivaltaisia ulottuvuuksia. Luokka-aspekti nousi varhain mukaan osaksi sakilaisteemaa julkisuudessa. Alkoholi ja huliganismi yhdistettiin. Pienrikollisuuden, puukkotappeluiden, räihinöinnin, yleisen katulevottomuuden, ja jopa korttelisotien avulla lehtiäkin myytiin entistä enemmän. Julkisuus sai moderneja piirteitä. Mielikuvat "laitakaupungin tyypeistä" ja kohtaamisista virkavallan kanssa konkretisoituivat pilapiirrosten vakioaiheiksi.

Ansiokasta kulttuurihistoriaa on luku sakilaisten elämäntavasta. Aiheesta löytyy myös runsaasti kirjallisuusviitteitä (mm. Sillanpää). Elokuviin ja muuhun populaarikulttuuriin vakiintuivat yksinkertaiset tunnukset, lätsä, puukko, huivi ja raitapaita. Nuorten epäporvarillista habitusta täydensivät tietynlainen maleksiva kävelytyyli, asennot, tapa kuunnella ja katsoa, seistä ja puhua. Joukkoja yhdisti tietynlainen rituaalinen joukkokäyttäytyminen, johon olennaisena kuului huomion herättäminen. Monet sakilaiset puhuivat slangia, suomen, ruotsin ja venäjän jouhevaa kaupunkisekoitusta. Huligaaninen elämäntapa muodosti oman, työväenluokkaisen alakulttuurinsa.

Tärkeä ja kiinnostava luku käsittelee sakilaisten sosiaalista taustaa. Koskela osoittaa, kuinka katurikollisuus oli sidoksissa yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Monet sakilaiset kuuluivat ensimmäisen polven kaupunkilaisiin. Elättäjät kuuluivat työväestön alimpaan kastiin, sekatyöläisiin, ja monilla oli vain kansakoulutusta. Työttömyyden uhka, yksinhuoltajuus ja huono-osaisuus leimasivat arkea. Tyypillinen tie huliganismiin avautui lehdenmyyjän tai juoksupojan ammatista. Koskela piirtää ansiokkaasti sakilaispoikien tulevaisuudenodotuksia ja lopullista todellisuutta. Maailma on kova ja hierarkkinen, ja sen alimmille portaille pojat

kohtalonomaisesti joutuvat. Räväkkyystään huolimatta sakilaisuus vei helposti epämääräisiin ja puolilaittomiin rahanansaitsemiskeinoihin. Monet jatkoivat aikuisena maskuliinisissa ammateissa, sekatyömiehinä rakennuksilla, ajurina tai satamissa. Alkoholi tuli mukaan jo varhain.

Koskela kuvaa elävästi ja aikalaislähteitä taitavasti hyödyntäen poikien tuntemaa vetoa kadulle ja kadun arkea, sen verkostoja ja sosiaalista elinympäristöä. Teos päättyy johdonmukaiseen taitekohtaan, vuoden 1918 tapahtumiin, joita Koskela kuvaa ”huliganismin aallonharjaksi”. Helsingissä katuväkivaltaisuus kohdistui erityisesti poliiseihin; taustalla saattoi olla kadulla oppinsa saaneiden kosto tai vain halu ”äärimmäisiin ja äkkinäisiin toimiin”. Kirjassa selvitetäänkin melko tarkasti sakilaisten vaiheita sisällissodan aikana. Monet saivat maksaa

huligaanisesta maineesta ja identiteetistä valti-onrikosoikeudessa.

Teos päättyy henkilöhistorialliseen esitelyyn: Koskela esittelee muutamien Sörkan poikien elämäntarinat. Lopuksi hän vertaa sakilaisia rituaaliselta elämäntavaltaan ja mentaliteetiltaan varhaisempiin Pohjanmaan puukojunkkareihin ja myöhempisiin rikollisiin moottoripyöräjengeihin. Fyysinen maskuliinisuus ja väkivaltaan liittyvä hierarkkisuus korostuvat joukossa.

Kirjoittaja Suomen historian professori (mvs.) ja Suomen Kaupunkitutkimuksen Seuran puheenjohtaja.